

Алгоритм конструювання лекційних занять у професійній підготовці майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти

Княжева Ірина Анатоліївна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: irina.knyazheva@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0001-8395-6902>

Підвищення якості вищої педагогічної освіти є нагальною потребою і соціальним запитом суспільства, про що підкреслюється в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепції розвитку педагогічної освіти, у Стандартах і рекомендаціях щодо гарантії якості вищої освіти в європейському просторі. Ці документи націлюють на необхідність перегляду і модернізації традиційних форм і методів організації освітнього процесу закладів вищої освіти. Однією з таких організаційних форм і методів є лекція, що упродовж багатьох віків зберігала функцію безпосереднього передавання інформації. Метою статті є висвітлення технологічних аспектів й особливостей конструювання і застосування лекційних занять у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти в умовах навчання в педагогічному університеті. Автор характеризує основні функції сучасної лекції, визначає причини назрілої потреби ревізії функцій і модернізації методики конструювання лекційного заняття у сучасному закладі вищої освіти, визначаються напрями такої модернізації. У статті докладно представлено алгоритм поетапного конструювання лекційних занять, проілюстровано прикладами застосування пропонованого технологічного інструментарію у ході викладання навчальної дисципліни «Педагогіка дошкільна», що є обов'язковим предметом освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта».

Ключові слова: майбутні фахівці в галузі дошкільної освіти, лекційне заняття, педагогічний університет, функції, технологічний інструментарій, алгоритм конструювання.

Вступ. Інноваційний суспільний розвиток є пріоритетною проблемою сьогодення. Рушійною силою такого перспективного розвитку є система освіти як визначальний цивілізаційний конструкт, детермінантом функціонування якого є якісна підготовка майбутніх фахівців, здатних до творчості, саморозвитку і самореалізації в умовах, що постійно змінюються. Така підготовка повною мірою має відповідати запитам суспільства й особистісним потребам. Саме тому Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепція розвитку педагогічної освіти відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо гарантії якості вищої освіти в європейському просторі спрямовують заклади вищої педагогічної освіти на пошук шляхів модернізації освітнього процесу, інноваційних форм, засобів, методів і технологій його організації. Ці проблеми студійовано А. Алексюком, В. Биковим, І. Богдановою, А. Богуш, І. Дичківською, І. Зязюном, Е. Карповою, В. Луговим, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоєвою, В. Сластьоніним, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Н. Щурковою та ін.

Учені (В. Андрущенко, І. Бех, А. Богуш, Є. Бондаревська, В. Бондар, К. Вазіна, В. Загвязинський, М. Євтух, В. Кремень, В. Олійник, Г. Шевченко та ін.) досліджують можливості ревізії й удосконалення традиційних форм і методів організації освітнього процесу закладів вищої освіти, серед яких одним із найдавніших є лекція.

Мета та завдання дослідження полягають у висвітленні технологічних аспектів й особливостей конструювання і застосування лекційних занять у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти в умовах навчання в педагогічному університеті.

Матеріали та методи дослідження: аналіз психолого-педагогічних, науково-методичних джерел, практичного досвіду застосовано з метою висвітлення теоретичних і методичних основ організації професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація концептуальних положень – для розроблення й упровадження

¹ доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

технології конструювання і застосування лекційних занять в умовах сучасного педагогічного університету.

Обговорення результатів. Український педагогічний словник визначає лекцію (з лат. *lectio* – читання) як «систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмету, методів науки» (Гончаренко, 1997: 189). Вона утворює органічну єдність методу і форми організації освітнього процесу.

Як відомо, лекція як культурний феномен з'явилась у Стародавній Греції, отримала свій розвиток у Стародавньому Римі й у середні віки, особливо з появою в Європі перших вищих навчальних закладів. Першою іпостасю її історичного розвитку було «мистецтво красномовства», яке М. Ломоносов визначав як мистецтво «о всякой данной материи красно говорит и тем преклоняет других к своему об оной мнению» (Введенская, Павлова, 1998: 138). У подальшому виникає інша іпостась, що не перестала існувати й до сьогодні – «пряме, безпосереднє передавання інформації», коли лекція як педагогічний феномен набула значення колективної форми організації навчання. Таке первинне значення викликає необхідність переосмислення ролі, місця і функцій лекції в освітньому процесі сучасних закладів вищої освіти. Адже в умовах інформатизації суспільства, тотальної комп'ютеризації і повної перемоги Internet-ресурсів, що призвели до потужного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційна функція лекції втрачає провідні позиції. Водночас, як зазначає В. Загвязинський, «такі її функції, як настановна, орієнтувальна, методологічна, змістотвірна, розвивальна і виховна, навпаки, посилюються та набувають нового змісту» (Загвязинський, 2012: 34).

Ревізії і трансформації поглядів на лекцію як форму організації освітнього процесу у вищій школі сприяють також ретельно описані в науково-методичній літературі та добре відомі практикам такі основні її недоліки, як-от: пасивність аудиторії, низький рівень зворотного зв'язку, призвичаювання студентів до некритичного сприйняття пропонованої лектором інформації, що гальмує розвиток мислення і творчості, недостатнє урахування індивідуальних особливостей слухачів, ігнорування їхніх нахилів, орієнтування на «середній» темп сприйняття інформації тощо.

Відповіддю на ці об'єктивні явища стали:

- трансформація методологічних підходів до лекції (зміна знаннєвої парадигми компетентнісною, культуровідповідною);

- усвідомлення нових завдань викладача в сучасній вищій освіті, серед яких провідними є підготовка конкурентоспроможного компетентного професіонала, здатного до творчості, умотивованого до саморозвитку й самоосвіти, застосування набутих знань у вирішенні новопосталих проблем в умовах, що постійно змінюються, а не лише на адаптивне ставлення до соціально-професійної дійсності;

- пошук нових технологій конструювання і проведення лекційних занять;

- поява нових видів лекцій (лекція візуалізація, проблемна лекція, комп'ютеризована лекція, веб-лекція, лекція-евристична бесіда, лекція-презентація, інтерактивна лекція, електронна лекція, лекція-діалог, відеолекція, лекція-провокація, лекція-мультимедіа, відеоконференція, бінарна лекція, лекція-вебінар, лекція-конференція, лекція-консультація тощо);

- винайдення способів посилення гуманітарної сутності лекції (можливість розгортання інформації в культурно-історичному контексті, відкриття її особистісних смислів як системи цінностей, власного досвіду, поглядів, суджень, думок викладача і студентів, багатьох поколінь, які передували їм; створення єдиної теоретичної бази цілісного бачення світу; продукування «живого тексту» із застосуванням метафоричних конструкцій, поетичних тропів, художньо-поетичних образів, алегорій, афоризмів тощо);

- зменшення питомої ваги лекційних (аудиторних) занять в освітньому процесі сучасного закладу вищої освіти.

Розглянемо більш докладно алгоритм конструювання і проведення лекційних занять у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти в умовах навчання в педагогічному університеті.

Традиційно в лекційному занятті виокремлюють три етапи:

1) вступний (мета, завдання, стисла характеристика проблеми, визначення кола питань, що мають бути розглянуті, список рекомендованої літератури, встановлення внутрішньо предметних і міжпредметних зв'язків тощо);

2) основний (висвітлення фактів, формулювання питань, аргументація, доказ, вирішення проблемних питань, аналіз подій, встановлення власної позиції, зв'язок з практикою, посилення на галузь знань, що використовується тощо);

3) завершальний (первинне закріплення нового матеріалу, формулювання висновку,

настанова для самостійної роботи, домашнє завдання, методичні поради, відповіді на запитання, підведення підсумків тощо).

Доцільно також виокремити універсальну структуру лекційного заняття, що містить такі елементи: початок, пояснення нового матеріалу, первинне закріплення нового матеріалу, контроль і зворотний зв'язок, підсумок. Добір методів і прийомів, що можуть застосовуватися на кожному з них, залежить від задуму, завдань, особливостей навчального матеріалу, аудиторії, виду лекції, її місця в освітньому процесі взагалі й у викладанні конкретної навчальної дисципліни зокрема тощо.

У таблиці 1 представлено «Конструктор лекційних занять», що унаочнює алгоритм конструювання лекційного заняття. Пропонований у ньому технологічний інструментарій до кожного із базових елементних складників лекції задає широкий спектр варіантів дії у кожній частині лекційного заняття (Княжева, 2014).

Зауважимо, що пропонований алгоритм конструювання лекційного заняття є універсальним, проте створений й апробований він саме для підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти, тому варіанти його застосування проілюструємо прикладами викладання навчальної дисципліни «Педагогіка дошкільна», що є обов'язковим предметом освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта». Зміст дисципліни забезпечує спеціальну підготовку майбутніх вихователів відповідно сучасних вимог до професіограми вихователя дітей раннього і дошкільного віку. Її метою є забезпечення основної теоретичної і практичної підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти до виконання кваліфікаційних обов'язків педагога-вихователя сучасного закладу дошкільної освіти, розкриття змісту основних педагогічних явищ і процесів, пов'язаних з організацією навчання і виховання дитини дошкільного віку.

Програма навчальної дисципліни «Педагогіка дошкільна» вміщує чотири змістових модулі: «Загальні основи дошкільної педагогіки», «Педагогічні основи організації і змісту ігрової діяльності дошкільників», «Основні напрями розвитку дитини дошкільного віку і методика організації освітнього процесу у ЗДО» і «Взаємодія ЗДО, сім'ї та школи у вихованні дитини дошкільного віку». Так, у процесі вивчення першої теми на вступній лекції «Специфіка дошкільної педагогіки як науки і навчального предмету» висвітлюються особливості дошкільної педагогіки як галузі педагогічних знань, її об'єкт, предмет і основні завдання, студенти віднаходять зв'язки дошкільної педагогіки з іншими науками, здійснюється обґрунтування значення, місця і специфіки курсу «Педагогіка дошкільна» у загальному циклі педагогічних дисциплін, визначення предмету пізнання курсу, його мети і навчальних завдань, місце в загальному процесі професійної підготовки вихователя. Її важливим завданням було сприяння виникнення у студентів інтересу до навчального предмета, стимулювання розвитку позитивної навчальної і професійної мотивації. Задля розв'язання цього завдання застосовували один із прийомів методу «комунікативна атака» – «влучні цитати». Наведемо деякі з них:

- «Учіться так, немов ви постійно відчуваєте брак знань, і так, немов ви постійно боїтеся загубити свої знання» (Конфуцій);

- «Дитина не може чекати щастя. Вона нетерпляча. Вона хоче і повинна бути щасливою сьогодні, зараз. І який же я педагог, якщо кожна секунда спілкування зі мною не робить її щасливою, радісною і, звичайно ж, розумною та досвідченою?» (Ш. О. Амонашвілі);

- «Розум без освіти не більше здатний принести значний урожай, ніж поле без оброблення, яким би воно не було родючим» (Цицерон);

- «Кожне слово вихователя повинно нести в собі добро, справедливість, красу – у цьому суть наших повчань. У цій справі немає дрібниць. Одне Ваше слово може зруйнувати в дитини віру у Вас як вихователя, збентежити дитячу душу» (В. О. Сухомлинський);

- «Майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, що вимагає таланту, але це спеціальність, якої треба навчитись, як треба навчати лікаря його майстерності, як треба навчати музиканта» (А. С. Макаренко).

Перша лекція була проведена у формі проблемної бесіди, оскільки передбачала опору на попередній досвід студентів, де за допомогою визначення навчального завдання через основні та навідні запитання пошукового характеру, майбутні вихователі на основі наявних знань, запасу уявлень, особистого досвіду відповідали на них. Серед таких запитань були: «Навіщо?» (визначення мети – того, для чого необхідно вивчати цю навчальну дисципліну «Педагогіка дошкільна»); «Що?» (формулювання її основного змісту – чому навчати для досягнення поставленої мети) і «Як?», тобто як необхідно організувати процес учіння для досягнення окресленої мети і засвоєння відповідного змісту. Особливості навчальної дисципліни та міжпредметні зв'язки визначалися через запитання типу «Знайдіть спільне», «Визначте відмінності». Суттєвим і цінним результатом заняття вважали

формування позитивної настанови на сприйняття інформації професійного спрямування, примноження особистого досвіду її здобуття та привласнення.

Таблиця 1

Конструктор лекційних занять

Структурний елемент	Технологічний інструментарій									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Початок	Епіграф	Приваблива мета	Апелювання до досвіду	Життєві приклади	Історична справка	Продовження цитати	Рефлексія досвіду	«Кому нікитивна атака»	Асоціативний ряд	Презентація
II. Пояснення нового матеріалу	Презентація	Апелювання до досвіду	Монолекція	Евристична бесіда	Складання структурно-логічної схеми	Проблема – варіанти вирішень	Лекція вдвох	Інтелектуальне спонукання	Діалог	Пolemіка
III. Первинне закріплення нового матеріалу	Аналіз ситуацій	Продовження перелік	Дискусія	«Знайди помилку»	Моновікторина	Експрес-опитування	Складання структурно-логічної схеми	Бесіда	Міні-тест	Запитання – відповідь
IV. Контроль, зворотний зв'язок	Опитування ланцюжком	Презентація з пропусками	Пресконференція	Тестове завдання	Розгортання структурно-логічної схеми	«Я – тобі, ти – мені»	«Маю запитання»	Свої приклади	Констатація фактів	Спільна думка
V. Підсумок	Рефлексія «Я дізнався»	Домашнє завдання «Я це знаю – я це зроблю»	Опитування – підсумок	«Великі говорять»	Консультація	Апелювання до досвіду	«Я задоволена»	«Твої висновки»	«Як це було»	Констатація фактів

У ході вивчення теми «Сутність розумового виховання дітей дошкільного віку» з'ясувалися теоретичні основи розумового виховання, його завдання і зміст щодо дітей дошкільного віку, здійснювалася характеристика сенсорного виховання як основи розумового виховання дітей дошкільного віку, методики ознайомлення дошкільників з основними сенсорними еталонами, методи і форми розумового виховання і навчання дітей у закладах дошкільної освіти, визначався розвивальний і виховний характер занять, зв'язок розумового виховання з іншими напрямками виховання. У завершальній частині цієї проблемної лекції було застосовано прийом «Знаттєлюбний вихователь», коли кожен присутній мав скласти розгорнутий перелік запитань, пошук відповідей на які дозволяв якнайповніше освоїти розглянуту проблему. Потім проводився аукціон за принципом «Хто більше?». Той майбутній вихователь, опитувальних якого виявився найрозгорнутішим, а запитання найвлучнішими, перемагав. Саме він отримував право розпочинати наступну лекцію експрес-контролем за власним питальником з подальшим оцінюванням результатів його виконання іншими студентами (Княжева, 2014: 242).

Проведення підсумкової частини лекційного заняття розпочали дебрифінгом, під час якого майбутні вихователі здійснювали оцінку його результатів. Наслідки рефлексії висвітлювалися за допомогою таких запитань: «Який матеріал виявився найбільш зрозумілим, який – ні?», «Що із почутого сьогодні можна застосувати під час педагогічної практики?» тощо.

Упродовж бінарної лекції «Готовність дитини до шкільного навчання як мета взаємодії ЗДО, сім'ї і школи», у якій взяв участь викладач навчальної дисципліни «Дитяча психологія», з метою первинного закріплення знань застосовано аналіз ситуацій. У ході її виконання студенти повинні були на основі аналізу відео-фрагментів визначити вид готовності дитини до навчання у школі, який діагностувавсь, дати педагогічну оцінку побаченому і довести необхідність використання в роботі вихователя закладу дошкільної освіти знань, набутих у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Рефлексія надавала можливість усвідомити методи, що дозволили дійти того чи того результату. Адже метод (як досвід розумової або професійної діяльності) засвоєний, усвідомлений майбутнім фахівцем завдяки об'єктивації змісту і логіки побудови педагогічної діяльності, стає тим соціокультурним результатом, який дозволяє йому проектувати свою майбутню професійну діяльність (Княжева, 2014: 243).

У межах теми «Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї в розвитку дошкільника та її педагогічне забезпечення» на лекційному занятті, проведеному за методом «мікрОВикладання», з'ясували роль сім'ї в житті дитини, зростання значення сім'ї в житті сучасної людини, ознайомилися з Українським законодавством про сім'ю, охорону материнства і дитинства, про відповідальність сім'ї за виховання дітей. Студенти визначали функції та виховне значення сучасної сім'ї, особливості сімейного виховання, формулювали актуальні проблеми сімейного виховання, значення педагогічної освіти батьків і форми взаємодії ЗДО та сім'ї, формулювали умови правильного виховання у сім'ї, значення єдності вимог сім'ї і закладу дошкільної освіти

Майбутні викладачі готували свої виступи, які за своєю структурою мали відповідати лекційному заняттю, але не могли тривати більш, ніж 5-7 хвилин. З метою первинного закріплення нового матеріалу та активізації діяльності слухачів необхідно було сформулювати не менше, ніж три запитання за темою свого виступу. Після всіх виступів складені майбутніми викладачами запитання використовувалися ще раз – під час опитування методом «Із рук у руки», під час якого всі присутні по черзі відповідали на них, передаючи в разі правильної відповіді, право голосу іншому промовцю. Для студентів, які не були присутні на занятті, всі тексти «мікрОВиступів» і запитання до них були доступні на хмарному сервісі в «Кабінеті викладача» для ознайомлення та відповіді на них (Княжева, 2014: 248).

Висновки. Отже, поступове втрачання значення інформаційної функції лекційного заняття, необхідність трансформації її змісту, методів конструювання і методики проведення потребує додержання таких вимог до добору й алгоритму використання технологічного інструментарію сучасної лекції: демократичний стиль спілкування викладача і студентів, суб'єкт-суб'єктний проблемний вид навчання, заміна монологу діалогом та (або) полілогом, активізація й мотивування пізнавальної діяльності майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти, організація їхньої самостійної альтернативно-пошукової діяльності, що потребувала думання, слухання, інтегрування почутих або віднайдених суджень, об'єктивації власної позиції щодо їх змісту, самостійного пошуку інформації, оформлення її у вигляді тексту і (або) схеми, моделі й оприлюднення результатів своєї діяльності, відмова від обов'язкового конспектування готової навчальної інформації, необхідність робити узагальнення, висновки, постійне здійснення зворотного зв'язку (студент – студент, студент – викладач, викладач – студент, студент – група студентів, викладач – група студентів), багатоканальне передавання навчальної інформації.

Література

Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Культура и искусство речи. Современная риторика. Ростов-на-Дону : Издательство «Феникс». 1998. 576 с.

Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

Загвязинский В. И. Вузовская лекция в структуре современного учебного процесса. *Образование и наука*. 2014. № 2 (111). С. 34–46.

Княжева І. А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури : монографія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2014. 328 с.

Algorithm of constructing lectures in the training of future Specialists in the field of Preschool Education

Knyazheva Iryna²

State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

Improving the quality of higher pedagogical education is an urgent need and social demand of society, as it is emphasized in the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021, the Concept for the Development of Teacher Education, in the Standards and Recommendations for Guaranteeing the Quality of Higher Education in the European Space. These documents focus on the need to review and modernize the traditional forms and methods of organizing the educational process of higher education institutions. One of these organizational forms and methods is a lecture that has maintained the function of direct information transmission for many centuries. The purpose of the article is to highlight the technological aspects and features for constructing and introducing lectures in the process of professional training of future specialists in the field of preschool education under studying conditions at a pedagogical university. The author describes the main functions of the modern lecture, identifies the reasons for the overriding need to review functions and modernize the methodology for constructing a lecture in a modern institution of higher education, and determines the directions of this modernization. The article presents in detail the algorithm of constructing lectures step-by-step; the author illustrates some examples of the application of the proposed technological tools in the course of teaching the discipline “Preschool Pedagogy”, which is an obligatory subject included into the educational and professional training program of Bachelor students majoring in specialty 012 “Preschool education”.

Key words: future specialists in the field of preschool education, a lecture, pedagogical university, functions, technological tools, construction algorithm.

References

- Vvedenskaia, L.A. & Pavlova, L.H. (1998). *Kultura y yskusstvo rechy. Sovremennaia rytoryka [Culture and art of speech. Modern rhetoric.]*. Rostov-na-Donu : Yzdatelstvo «Fenyks» [in Russian].
- Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
- Zahviazynskiy, V.Y. (2014). *Vuzovskaia lektsiya v strukture sovremennoho uchebnoho protsessa [University lecture in the structure of the modern educational process]*. *Obrazovanye y nauka*. Vol. 2 (111). p. p. 34–46. [in Russian].
- Knyazheva I. A. (2014) *Theoretical-methodological grounds of methodical culture evolution of future teachers of pedagogical disciplines in conditions of Master Degree Program earning*. Monograph. Odessa : FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].

Accepted: September 12, 2019

² Doctor of Pedagogy, Full Professor at the Chair of Preschool Pedagogy at the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»